

Уладзімір Свяжынскі

ФАКТАР СУВЯЗІ ПІСЬМА І ЖАНРУ Ў РАЗВІЦЦІ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ ПАСЛЯ ЛЮБЛІНСКАЙ УНІІ

Дзякуючы геаграфічнаму фактару – размешчанасці беларускіх зямель на мяжы культурных традыцый *Slavia Orthodoxa–Slavia Romana* на іх склалася надзвычай няпростая культурная сітуацыя, у якой не было аналагаў у іншых месцах тагачаснай Еўропы. Яна ярка адлюстравалася сярод іншага і ў парушэнні традыцыйнай адпаведнасці культурнай і жанравай прыналежнасці пэўнага твора з аднаго боку і характару яго пісьмовай фіксацыі з другога.

Згаданая традыцыйная адпаведнасць магчымая пры сітуацыі дыгласіі, калі гутарковая і кніжная мовы ў моўнай свядомасці суб'екта аб'ядноўваюцца як два варыянты адной і той жа мовы (правільная і няправільная, сапсаваная), на падставе чаго яны і называюцца аднолькава¹. Асаблівасцю гэтай сітуацыі з'яўляецца функцыянальнае размеркаванне гэтых двух моўных утварэнняў (г.зн. немагчымасць суіснавання ў межах адной функцыянальнай сферы). На беларускіх землях дзякуючы іх геаграфічнаму (пашырэнне з краін Заходняй і Цэнтральнай Еўропы ідэй гуманізма і Рэфармацыі) і палітычнаму (аб'яднанне з Польшчай у адну канфедэратыўную дзяржаву) становішчу даволі рана адбыўся пераход гэтай сітуацыі, якая стрымлівала развіццё народнай мовы, у

¹ Борис Андреевич Успенский, „Языковая ситуация и языковое сознание в Московской Руси: восприятие церковнославянского и русского языка“, in: *Византия и Русь: Памяти Веры Дмитриевны Лихачёвой (1937–1981)*, сост. Т. Б. Князевская, Москва: Наука, 1989, с. 207.

прагрэсіўную сітуацыю дзвюхмоўя, што меркавала паралелізм функцый рытуальнай і народнай моў. Такое ранняе наступленне гэтай сітуацыі ў ВКЛ было вынікам капіявання польска-лацінскага дзвюхмоўя, якое перад гэтым усталявалася ў Польшчы. Якраз у Польшчы ўжо ў XIV ст. з'явіліся першыя пераклады царкоўных кніг². Пры гэтай сітуацыі стала магчымым пашырэнне беларускай мовы на кананічныя кнігі Бібліі (пераклады Ф. Скарыны, В. Цяпінскага, біблейскіх кніг пачатку XVII ст., псалтыра XVI і XVII стст. і інш.). Такім чынам, у XVII ст. беларуская мова ўжо стала даволі звычайнай мовай хрысціянскай літаратуры. Між тым у тагачаснай Масковіі пры непадзельным панаванні праваслаўя працягвала гаспадарыць ранейшая сітуацыя дыгласіі³. Пачатак выхаду там з яе звязаны з дзейнасцю нашага суайчынніка Сімяона Полацкага⁴. Мясцовы, беларускі варыянт царкоўнаславянскай мовы вылучаўся найперш беларускай сістэмай пісьма, што было адзначана Скарынай у прадмове да Псалтыра: «повѣлел есми Псалтырю тиснути рускими словами а словенским языком, г.зн. беларускім пісьмом, а царкоўнаславянскай мовай»⁵.

Пасля гэтай царкоўнай канверсіі развіццё беларускай і царкоўнаславянскай моў працягвалася паралельнымі шляхамі. У

² Гл.: Zenon Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, Warszawa: PWN, 1974.

³ Борис Андреевич Успенский, „Языковая ситуация и языковое сознание в Московской Руси: восприятие церковнославянского и русского языка“, с. 206–226; Герта Хюттль-Фольтер, „Диглоссия в Древней Руси“, in: *Wiener Slawistisches Jahrbuch*, 1978, № 24; Аркадзь Іосіфавіч Жураўскі, *Гісторыя беларускай літаратурнай мовы*, ч. 1, Мінск: Навука і тэхніка, 1967, с. 113–116; Филкова Пенка, „Языковая ситуация в Древней Руси в свете теории билингвизма и диглоссии“, in: *Славянска филология. Езикознание*, т. 17, София: Издателство на Българската академия на науките, 1983, с. 45–56.

⁴ Елена Александровна Целунова, „„Простой“ язык Московской и Западной Руси в XVII в.“, in: *Региональные особенности восточнославянских языков, литератур, фольклора и методы их изучения*, ч. 1: Тезисы докладов и сообщений III республиканской конференции, Гомель: Гомельский государственный университет им. Франциска Скорины, 1985.

⁵ Предъсловие в псалтирь, ў кн.: Францыск Скарына, *Творы: Прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія*, Мінск: Навука і тэхніка, 1990, с. 18.

гэтым сэнсе вельмі цікавым уяўляецца гісторыя Супрасльскага манастыра. З тае прычыны, што гэты манастыр пасля заключэння Люблінскай уніі ва ўмовах адзінай польска-літоўска-беларускай дзяржавы стаў фарпостам праваслаўнай веры на захадзе, лозунгам яго дзейнасці сталі словы дыякана Афанасія Сялецкага: «Утверди нас, Господи, у Вери стояти, а от Востока к Западу не отступати». Ужо стаўшы ў 1-й пал. XVII ст. уніяцкім, ён па сутнасці працягваў заставацца праваслаўным. Усё багаслужэнне адбывалася на царкоўнаславянскай мове, у праваслаўнай форме⁶. Але з-за таго, што абставіны склаліся для праваслаўнай царквы і царкоўнаславянскай мовы неспрыяльна, прыхаджанам, відаць, усё болей неабходна было тлумачыць пропаведзі па-польску. Таму ў 1722 г. быў падрыхтаваны ўнікальны паводле свайго паходжання і тэарэтычна немагчымы *Царкоўнаславянска-польскі слоўнік*⁷. Якраз гэта сцвярджае, маючы на ўвазе крызіснае становішча праваслаўнага веравызнання і яго царкоўнаславянскай мовы ў ВКЛ, езуіт П. Скарга, пішучы праваслаўнаму духавенству ў сваёй працы *Аб адзінстве Божай царквы*:

Z Slowieńskiego języka nigdy żaden wczonym być nie może. A iuż go teraz prawie nikt doskonale nie rozumie. Bo tey na świecie nacyiey nie masz, która by im tak, iako w księgach iest, mowiła; a swych też reguł, grammatyk i kalepinów do wykładu nie ma, ani iusz mieć może. Y stąd popi waszy, gdy co w Slowieńskim chcą rozumieć, do Polskiego się vdać po tłumactwo muszą⁸.

Аб заняпадзе царкоўнаславянскай моўнай кампетэнцыі ў грамадстве ВКЛ сведчыць таксама пераклад у 1616 г. праваслаўнымі дзесячамі ВКЛ М. Сматрыцкім і Л. Карповічам Евангелля Каліста

⁶ *История книжной культуры Подляшья: Супрасльский церковнославяно-польский словарь 1722 г.*, Мінск: Национальная библиотека Беларуси, 1995, с.16.

⁷ *Ibid.*

⁸ Piotr Skarga, *O jedności kościoła Bożego pod jednym pasterzem*, in: *Памятники полемической литературы*, кн. 2, (Русская историческая библиотека, издаваемая Археографическою комиссією), Санкт-Петербург, 1882, стб. 485–486.

на беларускую мову «для языка словенского неумеющих»⁹. Для выпраўлення катастрофічнага становішча царкоўнаславянскай мовы сярод сваіх суайчыннікаў М. Сматрыцкі стварыў таксама сваю славутую граматыку гэтай мовы¹⁰.

Якраз пасля Люблінскай уніі польская шляхта, з якой шляхта ВКЛ дамагалася аднолькавых правоў, стала для апошняй узорам ладу паводзін, у тым ліку і маўленчых. З-за наступлення яшчэ контррэфармацыі адбылася здрада гэтага саслоўя нацыянальнай культуры. У выніку неспрыяльных умоў для развіцця беларускай мовы, якія склаліся пасля Люблінскай уніі з-за дыскрымінацыйнай у адносінах да ўсходнеславянскага насельніцтва ВКЛ моўнай палітыкі каралеўскага двара пачаўся функцыянальны заняпад і структурная дэградацыя гэтай мовы. Паколькі «змяненне грамадскіх функцый цягне за сабой і як змяненне асобных элементаў мовы, так і паступова самой структуры ўвогуле»¹¹. Гэтая з'ява асабліва ярка адлюстравалася ў галіне мемуарнай літаратуры. Так, беларуская мова ўспамінаў Ф. Еўлашоўскага стала па сутнасці беларуска-польскім жаргонам беларускай службовай асобы, якой у новых умовах адзінай дзяржавы даводзілася шмат зносіцца з польскамоўнымі прадстаўнікамі магнатаў і шляхты як у Польшчы, так і ў сябе на радзіме¹². Такія асаблівасці мовы гэтага аўтара тлумачыцца між іншага і яго пераходам у пратэстантызм. Але і ў мове гарачага прадстаўніка праваслаўнага веравызнання А. Філі-

⁹ *Евангеліе вчителное албо Казанъ на кождѣю недѣлю и свѣта вѣроустыи, през свѣтото шѣца нашего Калиста [...] з крѣцкого и словенского языка на рускій переложеныи [...]*, В Евю: [Тип. Братская], 1616, прадмова.

¹⁰ Мелетий Смотрицкий, *Грамматика славенских правилное синтагма, потщаніем многоръшнаго мніха Мелетіи Смотрискогво [...]* снисканное и прижитое [...], В Евю: [Тип. Братская], 1619.

¹¹ Федот Петрович Филин, *Очерки по теории языкознания*, Москва: Наука, 1982, с. 154.

¹² Евфимий Федорович Карский, *Белорусы*, т. 3: *Очерки словесности белорусского племени. Народная поэзия*, Москва, Типо-литография Товарищества Кушнерев и К°, 1916, с. 110; Уладзімір Мітрафанавіч Свяжынскі, „*Гістарычныя запіскі*“ Ф. Еўлашоўскага, Мінск: Навука і тэхніка, 1990, с. 31–32.

повіча выкарыстоўваюцца арыгінальныя польскія запазычанні. Пасля Еўлашоўскага і Філіповіча беларускія мемуарысты стала пераходзяць у сваёй творчасці на польскую і лацінскую мовы¹³. Гэтая з’ява тлумачыцца і пашырэннем эстэтыкі барока ва ўмовах контррэфармацыі, з-за чаго і ўсе творы мемуарыстыкі таго часу называюцца барокавымі. Паколькі, паводле Л. Гінейціса, адной з характэрных рыс культуры барока з’яўляецца макаранічнасць мовы¹⁴, эстэтыка барока асабліва ярка адлюстравалася ў макаранічных польска-лацінскіх творах (напрыклад, у дыярыушах Я. Храпавіцкага, М. Радзівіла, М. Матушэвіча). Некаторыя аўтары (напрыклад, А. С. Радзівіл) напісалі свае дыярыушы па-латыні. На нашу думку, у выпадку А. С. Радзівіла гэта можна патлумачыць

¹³ Bolesław Kazimierz Maskiewicz, „Dyaryusz [...] początek swój bierze od r. 1643”, in: *Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce* J.U. Niemcewicza, t. 5, Puławy, 1830, s. 80–120; Samuel Maskiewicz, „Djarjusz [...] początek od roku 1594”, in: *Ibid.*, t. 2, Warszawa, 1822; Wilno, 1838; „Djarjusz pisany pod czas oblężenia Smoleńska przez Zygmunta III (1609)”, ogłosił Romuald Podbereski, in: *Athenaeum wileńskie*, t. 4, Wilno, 1842, s. 82–98; Eliaż Pielgrzymowski, *Diariusz poselstwa Lwa Sapiehy do Borysa Godunowa w 1600 r.*, Grodno, 1846; Stefan Pac, *Obraz dworów europejskich na początku XVII w., przedstawiony w dzienniku podróży królewicza Władysława [...] r. 1624–1625*, wyd. J.K. Plebański, Wrocław, 1854; Ignacy Łopaciński, „Dyaryusz życia [...] pisarza skarbnika Wielkiego Księstwa Litewskiego”, in: *Biblioteka warszawska*, t. 3, Warszawa, 1855, s. 393–425; Jędrzej Taranowski, „Krótkie wypisanie drogi z Polski do Konstantynopola, a z tamtąd zaś do Astrachanie, zamku moskiewskiego”, in: *Podróże i poselstwa polskie do Turcji*, wyd. J.I. Kraszewski, Kraków, 1860; „Zapiski Litwina, sługi i wychowanka Zygmunta Augusta”, in: *Biblioteka Ossolińskich*, t. 11, S.l., 1868; *Pamiętnik Poczebuto-Odlanickiego Jana Władysława (1640–1684)*, wyd. L. Potocki i J.I. Kraszewski, Warszawa, 1877; Łukasz Działyński, „Diariusz oblężenia i zdobycia Wielizna, Wielkich Łuk i Zawołocia od dnia 1 sierpnia do 25 listopada 1580 r.”, in: *Acta historica res gestas Poloniae illustrantia*, t. 11, Kraków, 1887, s. 203–273; Jan Golliusz, „Pamiętniki z 1650–1653”, wyd. J. Kallenbach, in: *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce*, t. 7, Kraków, 1892; Jan Piotrowski, „Oblężenie Pskowa”, in: *Dziennik wyprawy Stefana Batorego pod Psków*, wyd. A. Raczyński, Kraków, 1894; Jerzy Radziwiłł, *Pamiętnik z lat 1556–1575*, wyd. Teodor Wierzbowski, Warszawa, 1899; Jan Chyzostom Pasek, *Pamiętniki*, wstępem i objaśnieniami zaopatrzył Aleksander Brückner, 2-e wyd. na podstawie rękopisu zm. i popr., (*Biblioteka Narodowa*, Ser. 1, Nr. 62), Kraków: Nakładem Krakowskiej Spółki Wydaw., 1928 i inna.

¹⁴ Leonas Gineitis, *Klasicizmo problema lietuvių literatūroje*, Vilnius: Vaga, 1972, p. 102.

яго літоўскім патрыятызмам і нават сепаратызмам, які пачаў праяўляцца ў ВКЛ ужо ў канцы XVI ст.¹⁵ Хаця А. С. Радзівіл быў гарачым каталіком і фаварытам каралёў Жыгімонта III і яго сына Уладзіслава IV, на сеймах як канцлер ВКЛ ён заўсёды абараняў інтарэсы Княства¹⁶. Відаць, якраз таму ён і прыняў рашэнне пісаць свой дыярыуш хоць не па-беларуску, але і не па-польску. Так можна сказаць і пра паэтаў, звязаных з біржайскай лініяй Радзівілаў, асабліва пра аўтара слаўтай паэмы *Радзівіліяда* Я. Радвана. Яшчэ адным фактарам быў і аўтарытэт лацінскай мовы як мовы антычнай і хрысціянскай літаратуры, вышэйшы за аўтарытэт польскай. Паводле вядомай легенды аб рымскім паходжанні літоўскай знаці¹⁷, літоўскай мовай, як вядома, сярэднявечныя літоўскія гісторыкі А. Ратундус і М. Літвін лічылі лацінскую¹⁸.

Трэба яшчэ сказаць, што пры функцыянаванні лацінскай мовы ў беларускамоўным акружэнні пакрысе фармаваўся яе мясцовы варыянт. Аб гэтым сведчаць між іншага і прыклады запісу лацінамоўных фрагментаў беларускім пісьмом. Так, навагрудскі падсудак Ф. Еўлашоўскі ў сваіх успамінах выкарыстоўвае лацінскія фразы, якія запісвае па-беларуску: «beatус вир», «воксь попули», «воксь дэій», «инь сымплио»¹⁹. Прыклады такога тыпу маюцца і ў дакументах XVII ст.:

¹⁵ Юры Шаўцоў, „Літоўскі сепаратызм канца XVI ст.“, in: *Спадчына*, 1995, № 2, с.112–136.

¹⁶ Гл.: Albrycht Stanisław Radziwiłł, *Memoriale rerum gestarum in Polonia, 1632–1686*, opracowali Adam Przyboś, Roman Żelewski, t. 1: 1632–1633, Wrocław [i in.]: Ossolineum, 1968; t. 2: 1634–1639, Wrocław [i in.]: Ossolineum, 1970; t. 3: 1640–1647, Wrocław [i in.]: Ossolineum, 1972; t. 4: 1648–1656, Wrocław [i in.]: Ossolineum, 1974; t. 5: *Indeksy*, Wrocław [i in.]: Ossolineum, 1975.

¹⁷ Николай Николаевич Улащик, *Введение в изучение белорусско-литовского летописания*, Москва: Наука, 1985, с. 130.

¹⁸ Jan Jakubowski, *Studia nad stosunkami narodowościowymi na Litwie przed Unią Lubelską*, (Prace Towarzystwa Naukowego Warszawskiego; Wydział 2 Nauk Antropologicznych, Społecznych, Historii i Filozofii, nr 7), Warszawa: Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1912, s. 64.

¹⁹ Уладзімір Мітрафанавіч Свяжынскі, „Гістарычныя запіскі“ Ф. Еўлашоўскага, с. 88.

Перед нами, судьями головными, на трибуналь у великомъ князствѣ Литовскомъ, зъ воеводствъ, земль и повѣтовъ на рокъ теперешній тысяча шестьсотъ сорокъ второй обраными, постановившими очевисто у суду вельможный его милость панъ Левъ Самуель Богдановичъ Окгинскій – тивунъ Троцкій, и пани малжонка его милости пани Зофія Яновна Бѣлевичовна Окгинска – тивунова Троцка, субъ фиде, гоноре етъ консценция Деумъ тестандо, же таковую фундацію чинячи де нова радице зъ добръ своихъ власныхъ жадныхъ грошей ни одъ кого за оное не взявши, сине улло кондиктаmine, Але ексъ пуро зело етъ пропріа мере либералитате, не чинечи инъ фравдемъ теперешней конституції и права посполитого, листъ свой добровольный вѣчистый фундаційный на добра [...] признали и ку записанью до книгъ головныхъ трибунальных подали, просечи, абы тотъ листъ фундаційный записъ принять и до книгъ уписать былъ.²⁰

Вызнаваемъ и чинимъ явно симъ листомъ нашимъ добровольнымъ фундаційнымъ вѣчистымъ записомъ всемъ вобецъ и каждому зособна, кому бы о томъ вѣдать належало, теперь и на потомъ будущимъ людамъ, субъ фиде, гоноре етъ консценция Деумъ тестамуръ, же таковую фундацію чинимъ де нова радице зъ добръ своихъ власныхъ жадныхъ грошей за оные ни одъ кого не взявши, сине улло кондиктаmine, не чинечи инъ фравдемъ конституціей тысяча шестьсотъ тридцать пятого року и права посполитого.²¹

Уподобанья своего инъ акціоне мортись небожика не на Яна Софроновича сфабриковаль, вынурившисе, не только же нуллитеръ модо віоленто етъ субдоле тую маєтность Зуковъ въ апрегенсію свою загорнувши, презъ колько лѣтъ выдеркафу и квиты не платечи [...] и того евидентиссime документисъ етъ инструментисъ автентичисъ доведши и на оно указавши.²²

«Беларусізацыя» лацінскай мовы адбывалася і шляхам насычэння беларускімі словамі лацінамоўных тэкстаў. Гэта былі

²⁰ *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссією для разбора древнихъ актовъ*, т. 11: *Акты Главнаго Литовскаго трибунала (1398—1749)*, Вильна: Тип. Губернскаго правленія, 1880, с. 128—129.

²¹ *Ibid.*, с. 129.

²² *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссією для разбора древнихъ актовъ*, т. 15: *Декреты Главнаго Литовскаго Трибунала*, Вильна: Тип. Губернскаго правленія, 1888, с. 516.

тэрміны, якія не мелі аналагаў у лацінскай мове, напрыклад, *pudos* (*decem pudos mellis*, г. зн. дзесяць пудоў мёду) і інш.²³

У канцы XVI—першай палове XVII стст. праваслаўныя пісьменнікі таго часу, а таксама як праціўнікі, так і прыхільнікі уніі з іх ліку, каб надаць большую важнасць сваім творам, прыкрываліся іншы раз аўтарытэтам грэчаскай царквы і святых айцоў. У выніку ў іх асяроддзі пашырыўся звычай браць сабе грэцкамоўныя псеўданімы, як напрыклад: Ф. Меланхтан (Шварцэрд), Хрыстафор Філалет (Марцін Бранеўскі), Стэфан і Лаўрэнці Зізаніі, Тэафіл Арталог (Мялецці Сматрыцкі), Кірыл Транквіліён Стаўравецкі. Пісьменніку-палемісту, які ў прастаце сэрца падпісаў сваё імя на палемічным творы супраць Рымскай царквы, пагражала небяспека падвергнутца палачнай экзекуцыі, а іншы раз, магчыма, пазбаўленне самога жыцця²⁴. Акрамя таго, пісьменнікі, у тым ліку і палемісты, давалі сваім творам загаловкі на грэчаскай мове, іншы раз з паралельным перакладам на царкоўнаславянскую ці беларускую (*Αντίγραφη*, *Θρήνος*, *Exethesis* Мялецця Сматрыцкага²⁵, *Apokrisis* Хрыстафора Філалета, *Γαρμονία* Іпація Пацея, *Antelenchus* Анастасія Сялявы, *Ανθολογιον*, или *Τριφολογιον*, *Τριφολογιον*, или *Цветослов*, *Προσκομιδια*, *Τρεβνικ* или *Ευχολογιον*, *Служебник*, или *Литургикон*, *Διοντρη*, або *Зерцала* и *выражене живота людского на том свете* (Еўе, 1612), *Дыдаскалія* Сільвестра Косава, *Ακτοιx* или *Οσμογласник* Іаана Дамаскіна, *Σύνοψις*, або *Krotkie spisanie praw, przywileiow, swiebod y wolnosci* (Вільна: Брацкая дукарня, 1632), *Ἐφ᾽ημερίος*, *си есть Дневник всегдашних молитв* (Вільна: [Брацкая

²³ Паўла Урбан, *Старажытныя ліцвіны: Мова, паходжаньне, этнічная прыналежнасьць*, Мінск: Тэхналогія, 2003, с. 37–46.

²⁴ Степан Тимофеевич Голубев, „Библиографические замечания о некоторых старопечатных церковнославянских книгах преимущественно конца XVI и XVII столетий“, in: *Труды Киевской духовной академии*, № 1, Киев, 1876, с. 127.

²⁵ Melećsusz Smotrycki, *Αντίγραφη, albo Odpowiedź na script uszczypliwy przeciwko ludzom starożytney religiei græckiej od apostatów Cerkwie Wschodniej wydany [...]*, W Wilnie: [Druk. Bractwa Św. Ducha], 1608; *Θρήνος*, to iest *Lament iedyney ś. powszechney apostolskiej Wschodniej Cerkwie [...]*, W Wilnie: s. n., 1610.

дукарня], 1652). Пры гэтым іншы раз паралельна даваўся пераклад і на лацінскую мову (*Θρῆνος, to iest Lament*) – сведчанне ўліку пісьменнікамі меншай ступені пашырэння грэчаскай моўнай кампетэнцыі ў грамадстве ў параўнанні з лацінскай. Для характарыстыкі статусу грэчаскай мовы ў Вялікім Княстве Літоўскім вельмі сімптаматычнымі ўяўляюцца таксама прыклады запісу грэчаскіх сегментаў лацінкай. Як, напрыклад, у загаловах познерэнесансных героіка-эпічных паэм Ф. Градоўскага, А. Рымшы²⁶.

У старажытнагрэчаскім пісьме існаваў шэраг дыграфав для абазначэння некаторых гукаў, для перадачы якіх у алфавіце не існавала спецыяльных асобных літар. Сярод іх для перадачы санорнага гуку *ng*, які ў транскрыпцыі ў тых мовах, дзе ён ёсць, напрыклад, у англійскай, абазначаецца знакам [ŋ], існавала спалучэнне літар *γγ* (дыгама; напрыклад, *παράγγελλω*). Гэтае спалучэнне захоўваецца і ў новагрэчаскай мове²⁷. Разам са словамі, што пісаліся з гэтым спалучэннем у мове-крыніцы, найперш *ἄγγελος*, гэтае спалучэнне перайшло і ў стараславянскае пісьмо, дзе адпаведныя словы працягвалі па традыцыі пісацца з дадзеным спалучэннем: *аггелъ, еуаггеліе* і г. д. Такія напісанні вельмі рана пачалі суіснаваць з фанематызаванымі накіштам *ангелъ, еуангеліе*, напрыклад, у Астраміравым евангеллі: *Еванг ѿт ноапа глав А* (загалавак). Аднак традыцыйныя напісанні з *γγ* працягвалі

²⁶ Franciskus Gradovius, *Hodoeporikon Moschicum illustrissimi principis ac domini, domini Christophori Radivilonis* [...], Vilnae: Typis illustriss. principis ac domini d. Nikolai Radivilonis [...] per Daniele Lancicium, 1582; Andrzej Rymśa, *ΔΕΚΕΤΗΡΟΣ ΑΚΡΟΑΜΑ to iest, Dsiesięcrocna powieść woennych spraw Oświeconego Książęciá y Páná Páná Krzyżstofa Radziwila/ Książęciá ná Bierżach y z Dubinek/ [...] Ku temu posługi niekktorych Rotmistrzow y ludzi Rycerzkich, pod sprawą Jego Mći będących/ ją przypomnionel/ y imiona napisane: Kthora się pocżyna od Roku po Narodżeniu Pana Chryftufowym 1572. aż do roku który pifano 1582. Przez służę Jego X. M. Andrzeia Rymfżę prawdżiwie nápisana/ y włafnym nakładem wydrukowana, W Wilnie: Przez Daniela Lenczyckiego, 1585.*

²⁷ Сергей Иванович Соболевский, *Древнегреческий язык*, Москва: Издательство литературы на иностранных языках, 1948, с. 8; Марина Львовна Рытова, *Практический курс новогреческого языка*, Москва: Международные отношения, 1974, с. 15.

бытаваць у старажытнарускім пісьме, дзе яны праіснавалі да XVII ст., напрыклад, у Сімяона Полацкага: *Агглі з неба*²⁸. Часам гэтае спалучэнне пісалася пад цітлам, якім старажытныя пісцы дасягалі дзвюх мэт – захоўвалі традыцыйнае напісанне, а замест неабходнага для правільнага чытання напісання *н*, каб пазбегнуць яго ускладнення, ставілі зверху цітла. Такім чынам, цітла абазначала тут і скарачэнне, і пэўнае вымаўленне гэтай графемы. Недэшыфраваныя напісанні перайшлі і ў старабеларускую пісьменнасць, дзе яны ўтваралі другарадную норму пасля дэшыфраваных і таксама праіснавалі на працягу ўсяго старажытнага перыяду беларускай мовы, напрыклад: *солодкаа аггелскаа мѣзыка слышана была*²⁹; *хвалы своеи власной [...] агглом дати не хотѣл*³⁰; *на голосъ Аггелскихъ трѣбъ повстанѣтъ на страшный съдѣ*³¹. Пры гэтым часта над разглядаемым спалучэннем таксама ўжывалася цітла, якім у дадзеным выпадку абазначалася перадаванае ім умоўна вымаўленне. Адзначаны таксама выпадкі сінкрэтызацыі двух тыпаў напісання без скарачэння *н*: пры дыграфі *гг* часам ужываецца і *н*: *поздровене англское*³², *якія і сведчаць, на нашу думку, аб ідэнтычнасці гукавога аблічча дэшыфраванага і недэшыфраванага напісанняў, г.зн. гг і нг і што, такім чынам, недэшыфраванае напісанне гг трэба вымаўляць, як у мове крыніцы, г.зн. як [н]*. Такім чынам, напісанні тыпу *аггелъ, еуаггеліе* трэба чытаць так, як і адпаведныя фанематызаваныя *ангелъ, еуангеліе*. Тым больш што якраз у старабеларускім кірылічным пісьме ёсць прэцэдэнт такога

²⁸ „Старинные сборники русских пословиц, поговорок, загадок и проч. XVII—XIX столетий“, собр. и пригот. к печати П. Симони, [ч.] 1—2, in: Сб. ОРЯС, т. 66, № 7, 1899, с. 74.

²⁹ Евангеліе вчителное албо Казаня на кождню недѣлю и свѣта вѣрочистии, през свѣтого ѡтца нашего Калиста [...] з грецкого и словенского языка на рускій переложени [...] В Евю: [Тип. Братская], 1616, л. 210б.

³⁰ Выклад тлумачэнняў біблейскіх кніг сярэдзіны XVII ст., рукапіс Бібліятэкі Акадэміі навук Украіны, 9п/111, л.26.

³¹ Собрание припадковъ краткое и духовнымъ особамъ потребное [...], Суспрасль: Друк. Супрасльскага манастыра, 1722, с. 96.

тыпу дэшыфроўкі: чытаем жа мы ў словах тыпу *Жикгимонтъ, ксвалтъ* дыграф *кг*, які таксама мае крыніцай грэчаскую мову, не раздзельна як паслядоўнасць гукаў, што абазначаюць ужываемыя для яго перадачы літары *кг*, а як выбухны звонкі заднеязычны гук [g] і ўжываемыя для перадачы гэтага выбухнога гукі, напрыклад, Еўлашоўскім, і дыграф *кг*, і лацінскую літару *g* мы чытаем аднолькава – як гэты выбухны [g].

У сярэдзіне XVI ст. на хвалі гуманізму і рэнесансу рос аўтарытэт беларускай мовы. У шырокай афіцыйнай пісьмовай практыцы ўдасканальваліся яе структура і нарматыўная база. У рэшце рэшт на гэтую мову пачалі перакладаць свае царкоўныя кнігі этнічныя меншасці ВКЛ – яўрэі і татары. Першыя з іх пераклалі некаторыя кнігі Старога завету (т.зв. Зб. № 262)³³. Татары ж, пераклаўшы спачатку на беларускую мову нават і тэксты Карану, пазней, калі старабеларуская мова ўступіла ў стадыю свайго заняпаду, пры перакладзе сваіх кніг прытрымліваліся правіла польска-беларускай дыгласіі: на беларускую мову яны перакладалі некананічныя на іх думку кнігі, званыя кітабамі, а сам Каран (тэфсір) імі быў перакладзены на польскую мову³⁴. Пры гэтым яны ў адрозненне ад яўрэяў працягвалі карыстацца традыцыйным для мусульманскай літаратуры арабскім пісьмом³⁵.

У канцы XVII ст., калі ва ўмовах адзінай дзяржавы з Польшчай у грамадстве ўзмацнілася роля польскай культуры і мовы, узмацніўся

³² *Зборнік навучэнняў пачатку XVII ст.*, рукапіс Бібліятэкі Акадэміі навук Літвы, RKF – 261, л.116.

³³ *The Five Biblical Scrolls in a Sixteenth-Century Jewish Translation into Belorussian (Vilnius Codex 262)*, with Introduction and Notes by Moshé Altbauer, Jerusalem: Dorot Press, 1992.

³⁴ Пауль Сутер, „Существует ли белорусский перевод Корана (теф-сир)?“, in: *Исламская культура татаро-мусульман Беларуси, Литвы и Польши и ее взаимодействие с белоруской и другими культурами: Другая міжнародная навукова-практычная канферэнцыя*, Мінск: БДПУ, 1996, с. 50–51.

³⁵ Гл.: Антон Константинович Антонович, *Белорусские тексты, писанные арабским письмом, и их графико-орфографическая система*, Вильнюс: Рота-принт ВГУ, 1968.

і ўплыў апошняй на беларускую мову. У рэшце рэшт некаторыя фрагменты роднай мовы ў святomasці прадстаўнікоў беларускай моўнай агульнасці замяніліся адпаведнымі польскімі. Гэтая з’ява стала яшчэ адной крыніцай макаранізацыі. Можна прывесці наступныя прыклады з дакументальных крыніц канца XVII ст.:

Ноеврыя шостого дня, отобрали от п. Даніеля Хомутовского, посполитого, зъ дороги новгородзкей решты талеровъ двесте пятьдесятъ девять.³⁶

А таксама:

Мца Сентеврыя шостого дня, за розказанемъ п. войта и за ведомостю п. райцы скарбового, отобрали отъ п. райцы Александра Асеевича и пановъ посполитыхъ и дозорцовъ зе скарбу талеровъ шестьсотъ пятьдесятъ, для узиченя на запись каменицы пани Евдокии Уколовне, на выплачене дугу.³⁷

Ужо згаданы Ф. Еўлашоўскі, часта несвядома збіваючыся ў сваіх успамінах фактычна на польскую мову, працягвае пры гэтым пісаць беларускай кірыліцай, напрыклад:

ѡбачилѣм юж на свитаню в ѡзбе ѡгнистого чловека, до кторекго кѣдѣм се порвал, ѡн тѣж до мене выстѣмповал, шѣдши срод избы, порвалѣм вѣ запали ноже и ѡдарилѣм нань, а ѡн, зникнувши, зас се был в тѣм же кѣнте ѡказал и зновѣ до мене шѣдлѣ, а ѡ чапкѣ рутилѣм нань.³⁸

Сапраўдны гімн роднай мове стварыў у сваім публіцыстычна завостраным і выключна патрыятычным вершы «Полска квітнет лациною» сучаснік Еўлашоўскага беларускі паэт Ян Казімір Пашкевіч. Верш быў напісаны, як сведчыць з подпісу аўтара, у 1621 г.

³⁶ *Историко-юридическіе матеріалы, извлеченные из архивныхъ книгъ губерній Витебской и Могилевской, хранящихся въ центральном архиве въ Витебске и изданные под редакціей архиваріуса этого архива Сазонова, вып. 13, Витебск: Тип. Губернскаго правленія, 1882, с. 9.*

³⁷ *Собраніе древнихъ грамотъ и актовъ городовъ Вильны, Ковна, Трокъ, православныхъ монастырей, церквей и по разнымъ предметамъ: С приложеніемъ трехъ литографированныхъ рисунковъ, ч. 1–2, Вильна: Въ типографіи А. Марциновскаго, 1843, с. 81–82.*

³⁸ *Фёдар Еўлашоўскі, Гістарычныя запіскі, рукапіс AGAD у Варшаве, фонд Віляншэўскія рукапісы, № 817, л. 4.*

Безумоўна, для такога пафасу ў гэты час яшчэ існавалі пэўныя падставы. Усяго якіх пару дзесяцігоддзяў назад пабачылі свет на ўнармаванай тагачаснай беларускай мове шэдэўры еўрапейскай прававой думкі – Статут ВКЛ 3-й рэдакцыі і *Трыбунал*. Поўныя гістарычнага аптымізму словы гордасці існаваннем у грамадзян Княства ўласных законаў на дзяржаўнай мове выказвае ў прадмове да Статута падканцлеры ВКЛ Леў Сапега: «если которомъ народѣ встыдѣ правѣ своихъ не ѡмети, поготовю намѣ, которые не ѡбчимъ ѡнымъ ѡзыкомѣ, але своимѣ власнымѣ права списаные маемъ». Па руках аматараў займальнага чытва хадзілі пераклады на беларускую мову аповесцяў аб каханні і подзвігах Трыстана, Бавы, Атылы, услед за Скарынай, Будным і Цяпінскім адзін за другім узнікаюць пераклады біблейскіх кніг. Аднак мова верша Пашкевіча падстаў для аптымізму не дае: некранутым ў ім польскім уплывам засталася фактычна пісьмо, лексічных жа і граматычных паланізмаў ў ім столькі, што калі яго перапісаць польскім пісьмом, то беларускага ў ім амаль не застанецца. Значыць, для часу, да якога адносіцца верш, больш правільна гаварыць не аб росквіце беларускай мовы, а аб яе крызісе.

Структурная дэградацыя беларускай мовы адлюстравалася між іншага і ў нематываваным капіяванні, якое прыводзіла да ўзнікнення міжмоўных амонімаў і ў сваю чаргу – да двухсэнсоўнасці³⁹, што было яркім адлюстраваннем крызіснага становішча беларускай мовы ў той час увогуле. Паколькі запазычвалася не слова, а толькі яго арыгінальнае значэнне, сэнс такога міжмоўнага амоніма можна было ўстанавіць толькі з кантэксту. Напрыклад, спрадвечным значэннем слова *бѣглый* было «уцякач», у выніку ўплыву польскай мовы гэтае слова ў рэшце рэшт пачало ўжывацца ў яшчэ адным значэнні «дасведчаны» і г. д.

³⁹ Владимир Митрофанович Свежинский, „К вопросу о польско-белорусской семантической интерференции“, in: *Tartu riikliku ülikooli toimetised*, вып. 651, Tartu: Tartu riikliku ülikooli, 1983, p. 81–88.

Ва ўмовах цеснага функцыянальнага ўзаемадзеяння з лацінскай сістэмай пісьма ў беларускім кірылічным пісьме пачалі ўсё часцей выпадкова ўжывацца лацінскія літары. Іншы раз гэта тлумачыцца меркаваннямі моды або імкненнямі надаць тэксту пэўную ідэалагічную афарбоўку – напрыклад, лацінскія літары ў загаловах брацкіх выданняў: *Казанье*, тым больш што адпаведная кніга (*Казанне св. Кірыла Ерусалімскага* С. Зізанія, Вільня: Брацкая дукарня, 1596) была надрукавана на беларускай мове з паралельным польскім перакладам. Разам з тым беларускае кірылічнае пісьмо абагачалася новымі дасканалымі прыёмамі пісьма. Гэтыя прыёмы дапамагалі пазбегнуць празмернай дублетнасці літар старажытнай кірыліцы і тым самым больш дакладна перадаваць асаблівасці жывога беларускага вымаўлення. Напрыклад, паводле больш дасканалага ўзору лацінскага пісьма для абазначэння галоснага [у] замест трох літар *ou, y і ѳ* пачала ўжывацца адна літара *ѳ* і інш.⁴⁰

Пасля таго як у 1696 г. пастановай усеагульнай канфедэрацыі саслоўяў Рэчы Паспалітай мовай усіх рашэнняў у Вялікім Княстве Літоўскім была зацверджана польская, старабеларуская мова пачала выходзіць з ужытку і ў іншых сферах. Гэта магло адбывацца пэўна, пачынаючы з сістэмы пісьма – некаторыя тэксты, запісаныя раней кірыліцай, у гэты час перапісваліся ўжо лацінкай. Так здарылася з хронікай Быхаўца. Напісаная беларускай кірыліцай у 1-й палавіне XVI ст., у канцы XVII–пач. XVIII стст. яна была скапіявана лацінкай польскай мадыфікацыі⁴¹. Значыць польскае пісьмо для адукаванай часткі беларускага грамадства ў гэты час было ўжо больш звыклым.

⁴⁰ Уладзімір Свяжынскі, „Лацінскія і грэчаскія элементы ў старабеларускім кірылічным пісьме“, in: *Архіварыус: Зборнік навуковых паведамленняў і артыкулаў*, вып 2, Мінск: БелНДІДАС, 2004, с. 149.

⁴¹ Вячаслаў Чамярыцкі, *Беларускія летапісы як помнікі літаратуры*, Мінск: Навука і тэхніка, 1969, с. 162–186; Николай Николаевич Улащик, *Введение в изучение белорусско-литовского летописания*, с. 66–74.

Сучаснікі ўсведамлялі розніцу паміж беларускімі і маскоўскімі кнігамі. Напрыклад, прыхільнікі Ніканаўскай рэформы, каб перавабіць старавераў на свой бок, вырашылі скарыстацца іх захапленнем даўнімі кнігамі. З гэтай мэтай яны падрыхтавалі дзве быццам старыя кнігі. Аднак стараверы выкрылі гэтую падробку. Добра ведаючы асаблівасці беларускага пісьма, яны ўстанавілі розніцу паміж графікай і правапісам. Гэтую неадпаведнасць яны выказалі так: «Чудимся [...] еже буквами белорусскими писано, а речьми московскими»⁴².

У новай палітычнай сітуацыі, што склалася пасля заключэння Люблінскай уніі, польская мова зрабілася сродкам міжэтнічных зносін у новай федэратыўнай дзяржаве. Гэта была тыповая для часоў Рэнесансу з'ява, што, хаця ў справах нацыянальных і палітычных пераважаў партыкулярызм, лінгвістычны фактар з'яўляўся элементам, які з'ядноўваў вялікую, складзеную з некалькіх супольнасцей, дзяржаву. У гэтай сітуацыі самыя заўзятыя праціўнікі уніі з Польшчай пратэставалі супраць яе на польскай мове, на гэтай мове слухалі пропаведзі і чыталі кальвінісцкія кнігі⁴³. Паколькасці твораў і іх аб'ёму польскамоўная паэзія Беларусі і Літвы відавочна пераўзыходзіла лацінамоўную і беларускамоўную⁴⁴ і, каб мець чытачоў і аматараў свайго паэтычнага таленту па абодва бакі беларуска-польскай адміністрацыйна-этнічнай мяжы, па-беларуску і па-польску пісаў вершы пачынальнік айчыннай панегірычнай паэзіі Андрэй Рымша.

Польская мова, актыўна выцясняючы беларускую пасля Люблінскай уніі, пры гэтым сама, зазнаючы ўплыў беларускай мовы, паступова ператваралася ў свой мясцовы варыянт, названы

⁴² Мікола Нікалаеў, *Палата кнігапісная: Рукпісная кніга на Беларусі ў X–XVIII стагоддзях*, Мінск: Мастацкая літаратура, 1993, с. 33.

⁴³ Maria Barbara Topolska, *Czytelnik i książka w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie Renesansu i Baroku, (Książki o Książce)*, Wrocław: Ossolineum, 1984, s. 27–28.

⁴⁴ Сяргей Кавалёў, *Героіка-эпічная паэзія Беларусі і Літвы канца XVI ст., (Са скарбніцы беларускай культуры)*, Мінск: „Універсітэцкае“, 1993, с. 24.

polszczyzną kresową. У ліку яго асноўных асаблівасцяў была страта насавамі галоснымі насаваго рэзанансу або іх асінхроннае вымаўленне⁴⁵. У польскім загаложку твора А. С. Радзівіла транслітэрацыя традыцыйнага беларускага напісання *swietskim* зам. *świeckim*: *Discurs nabożny z kilku słow wzięty o wystawieniu Naświętszey Panny Bogarodzicy Mariey swietskim, zakonnym, kaznodziejom potrzebnym* (Wilnia: Typ. Acad. S. I., 1635). Цікава, што асаблівасці гэтага мясцовага варыянта польскай мовы праявіліся нават у напісаных арабскім пісьмом перакладах Карана на польскую мову⁴⁶.

Пачынальнікам літаратуры барока на беларускіх землях ВКЛ быў М. Сматрыцкі. Лёс гэтага бліскачага навукоўца свайго часу, прадстаўніка інтэлектуальнай эліты быў вельмі сімптаматычным для таго крызіснага перыяду нашай гісторыі. Сведчаннем пачатку эпохі контррэфармацыі было з'яўленне ў ВКЛ езуітаў. Будучы вымушаным у новых умовах абараняць праваслаўную веру, у сваёй антыкаталіцкай палемічнай творчасці ў праваслаўны перыяд сваёй дзейнасці, каб данесці да свядомасці апанентаў сэнс сваіх абвінавачванняў, ён быў змушаны карыстацца мовай сваіх ідэйных ворагаў – польскай. Такім чынам, свае творы ён пісаў па-польску. У складаных абставінах той эпохі здарылася так, што гэты, спачатку славыты праваслаўны дзеяч, сябар Віленскага праваслаўнага

⁴⁵ Уладзімір Свяжынскі, „Польска-беларуская фанетычная інтэрферэнцыя ў «Дзённіку» Ф. Еўлашоўскага“, in: *Весці Акадэміі навук Беларускай ССР. Серыя грамадскіх навук*, 1975, № 4, с. 137; Stefan Hrabec, „Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVII w.“, in: *Towarzystwo Naukowe w Toruniu*: Prace wydziału filologiczno-filozoficznego, t. 3, zesz. 2, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1949; Zofia Florczak, „Udział regionów w kształtowaniu się piśmiennictwa polskiego XVI wieku“, in: *Studia staropolskie*, t. 17, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1967; Barbara Smolińska, *Polszczyzna północnokresowa z przełomu XVII i XVIII w.: Na podstawie rękopisów Jana Władysława Poczebute Odlanickiego i Antoniego Kazimierza Sapiehy*, Wrocław [Wrocław i in.]: Ossolineum, 1983.

⁴⁶ Paul Suter, „Alfurkan Tatarski: Der litauisch-tatarische Koran-Tefsir“, in: *Bau- steine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Neue Folge*, begründet von Karl Gudschmidt [u.a.], Reihe A: *Slavistische Forschungen*, begründet von Begründet von Reinhold Olesch, Bd. 43, Köln [u.a.]: Böhlau Verlag, 2004, S. 186–187.

брацтва, гарачы праціўнік Берасцейскай царкоўнай уніі 1596 г., праваслаўны пісьменнік-палеміст, апынуўся ў рэшце рэшт на баку сваіх нядаўніх ворагаў, прыхільнікаў гэтай уніі. Як тыповы інтэлігент эпохі барока ў імя славы ён здрадзіў веры бацькоў і перайшоў у унію⁴⁷. І ад гэтага часу карыстанне польскай мовай стала для яго натуральным.

Такім чынам, прыведзены матэрыял паказвае, што складанае і супярэчлівае развіццё беларускай літаратуры ў крызісны для айчыннай культуры гістарычны перыяд знайшло сваё яркае адлюстраванне ў разнастайных парушэннях традыцыйных адпаведнасцей ідэалагічна-культурнай прыналежнасці тэкстаў тыпу іх пісьмовай фіксацыі.

Iteikta 2006 03 24
Priimta 2006 03 28

⁴⁷ Владимир Георгиевич Короткий, *Творческий путь Мелетия Смотрицкого*, Минск: Наука и техника, 1987, с. 114.

Uladzimir Sviažinski

RAŠTO IR ŽANRO RYŠIŲ FAKTORIUS BALTARUSIŲ
LITERATŪROS RAIDOJE PO LIUBLINO UNIJOS

Santrauka

Siena tarp *Slavia Orthodoxa* ir *Slavia Romana* ėjo per LDK baltarusiškas žemes. Dėl šito geografinio faktoriaus čia vyko sudėtingi kultūriniai procesai, neturėję analogų kitose andainyktės Europos dalyse. Kultūros skirtumai ryškiai atsispindėjo, be kitų dalykų, ir tradicinių literatūrinių konvencijų laužymu: tose žemėse kuriami raštijos paminklai ardė įprastinių kurio nors kūrinio kultūrinių bei žanrinių charakteristikų ir kūrinio užrašymo pobūdžio dermę. Dėl lenkų kultūros įtakos XVI a. Kunigaikštijoje bažnytinės slavų ir baltarusių kalbos diglosija virto dvikalbyste (Pranciškaus Skorinos, Simono Budno, Vasilijaus Ciapinskio vertimai), o tai XVI a. pabaigoje–XVII a. leido baltarusių kalbai užimti tvirtas pozicijas netgi Kunigaikštijos kanoninėje religinėje raštijoje. Tuo pat metu Maskvos Kunigaikštijoje archaiška diglosijos padėtis išliko; didelį poveikį jos kaitai padarė išeivis iš LDK Simeonas Polockietis. Bažnytinės slavų kalbos kompetencija baltarusių visuomenėje sumenko po Liublino unijos, todėl stačiatikių pamokslininkai vis dažniau pamokslus sakydavo lenkiškai. Stačiatikiai poleminių raštų autoriai irgi vartojo lenkų kalbą, rašydami prieš bažnytinę uniją nukreiptus kūrinius.

Renesanso epochoje augant baltarusių kalbos autoritetui buvo puoselėjamos ir tobulinamos literatūrinės formos. Į baltarusių kalbą religinės knygos ėmė versti kai kurios tautinės mažumos, pavyzdžiui, žydai ir totoriai (pastarieji tiems vertimams vartojo arabų raštą). Vėliau, stiprėjant polonizacijai, musulmoniškuose tekstuose nusistovėjo lenkų-baltarusių diglosija. Lenkų kalbai vis labiau iš vartosenos stumiant baltarusių, prasidėjo pastarosios struktūrinė degradacija, pasireiškusį įvairiomis formomis: makaronizacija, keliakalbių homonimų atsiradimu, sporadiška lotyniškų raidžių vartoseną ir perėjimu prie lotyniško rašto. Lygia greta sekant paprastesniu lotynišku raštu buvo tobulinama ir baltarusių rašto sistema. Na, o veikiant baltarusių kalbai formavosi vietiniai lenkų ir lotynų kalbų, vartotų LDK baltarusiškose žemėse, variantai.

Uladzimir Suryazhynski

CONNECTIONS BETWEEN WRITING AND GENRE IN THE
DEVELOPMENT OF BYELORUSSIAN LITERATURE
AFTER THE UNION OF LUBLIN

Summary

The borderline between *Slavia Orthodoxa* and *Slavia Romana* used to cross the Byelorussian lands belonging to the Grand Duchy of Lithuania. This geographical factor was behind the complicated cultural processes, unparalleled in other European countries of that time. The cultural differences were distinctly reflected, among other things, in breaking of the traditional literary conventions: the written monuments created in these lands disrupted the usual harmony between cultural and genre peculiarities typical to a certain composition and the nature of its recording. Because of the Polish cultural influences, in the 16th century Duchy the bilingualism of the Church Slavonic and Byelorussian languages turned into bilingualism (translations by Francis Skorina, Simon Budny, Vasily Ciapinski), which enabled the Byelorussian language to become firmly established even in the canonical religious writings of the Duchy in the end of the 16th and in the 17th century. While in the Duchy of Moscow, on the other hand, the archaic situation with bilingualism survived, though an emigrant from the Grand Duchy of Lithuania Simeon of Polotsk considerably influenced its development. The purview of the Church Slavonic language in the Byelorussian society decreased following the Union of Lublin; therefore the Orthodox preachers increasingly often preached upon their sermons in Polish. The Orthodox authors of the polemic writings also used Polish, when creating works directed against the union of the churches.

During the era of Renaissance, along with the growing authority of the Byelorussian language, its literary forms were fostered and elaborated as well. Some national minorities, like Jews and Tatars, started translating religious books into Byelorussian (the latter used Arabic script for these purposes). Later, along with strengthening Polonization, bilingualism of the Polish and Byelorussian languages was established in Muslim

texts. As the Polish language continued increasingly replacing the Byelorussian, the latter began structurally deteriorate. This process took on various shapes, e.g.: “macaronization”, appearance of multilingual homonyms, sporadic use of the Latin alphabet or switchover to the Latin writing. Along with this process, the system of Byelorussian writing was improved following the simpler Latin pattern. On the other hand, the impact of the Byelorussian language resulted in formation of the local variants of the Polish and Latin, used in the Byelorussian territories belonging to the Grand Duchy of Lithuania.